

รายงานการศึกษา

เรื่อง

การประมาณขนาดเล็กของไทย

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ผู้ทำการศึกษา

กังวาลย์ จันทรโชติ

ภาควิชาการจัดการประมง

ประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รายงานการศึกษา

เรื่อง

การประมาณขนาดเล็กของไทย

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ผู้ทำการศึกษา

กังวาลย์ จันทรโชติ

ภาควิชาการจัดการประมง

คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำนำ

ชาวประมงขนาดเล็กและชาวนาจะมีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือการได้รับการยกย่องว่า เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญยิ่งต่อประเทศในด้านการจัดหาอาหารให้แก่คนในประเทศ แต่คนทั้งสองกลุ่มนี้ยังคงเวียนว่ายอยู่ในวงจรแห่งความยากจน ทั้งที่รัฐได้มีโครงการในการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวประมงขนาดเล็กและชาวนามาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม สาเหตุที่ทำให้ความช่วยเหลือของรัฐไม่สามารถทำให้ชาวประมงขนาดเล็กและชาวนาหลุดออกมาจากวงจรแห่งความยากจนได้นั้น ได้แก่ การไม่รู้สภาพที่เป็นจริงของเกษตรกรในภาพรวมของประเทศ และการแก้ปัญหาไม่ได้แก้ที่ต้นตอของปัญหา มักจะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ปัญหาจึงไม่ได้มีการแก้อย่างแท้จริง

เอกสารฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่ต้องการพัฒนาการประมงขนาดเล็ก ให้เล็งเห็นปัญหาที่แท้จริงของการประมงขนาดเล็กของไทย จักได้ช่วยกันพัฒนาประมงขนาดเล็กของประเทศอย่างถูกต้องต่อไป ข้อมูลที่ใช้สำหรับการจัดทำเอกสารนี้ได้มาจากรายงานสถิติเอกสารวิจัย รายงานการประชุมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ข้อคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านการประมงทะเล และจากประสบการณ์ในการวิจัยและการเข้าร่วมประชุมในด้านการพัฒนาประมงขนาดเล็กของผู้จัดทำรายงานนี้ และเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของการประมงทะเลของไทยทั้งหมด จึงได้นำเสนอสรุปผลการสำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2538 ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดทำขึ้นไว้ในภาคผนวก หวังว่า รายงานฉบับนี้จะมีประโยชน์ต่อการพัฒนาการประมงขนาดเล็กของไทยในอนาคต

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ได้ให้ทุนสนับสนุนสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ และขอขอบคุณ ดร. วีระวัฒน์ หงสกุล เจ้าหน้าที่ประมงอาวุโส แห่งองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ที่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาประมงขนาดเล็กเป็นอย่างดีตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	i
สารบัญตาราง	ii
สารบัญภาพ	ii
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 การประมงทะเลของไทย	1
1.2 นิยามของการประมงขนาดเล็ก	4
บทที่ 2 ชุมชนและครัวเรือนประมงขนาดเล็ก	8
2.1 ชุมชนประมงขนาดเล็ก	8
2.2 สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในชุมชนประมงทะเล	9
2.3 สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการทำการประมงทะเล	11
2.4 ครัวเรือนประมงขนาดเล็ก	12
2.5 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก	14
บทที่ 3 การทำการประมงขนาดเล็ก	19
3.1 ลักษณะการดำเนินการ	19
3.2 เรือประมง	20
3.3 เครื่องมือทำการประมง	21
3.4 ชาวประมง	22
3.5 จำนวนวันที่ออกทำการประมง	26
3.6 ผลผลิตสัตว์น้ำของการประมงขนาดเล็ก	27
3.7 การจำหน่ายสัตว์น้ำ	29
บทที่ 4 ปัญหาของการประมงขนาดเล็กและแนวทางแก้ไข	32
4.1 ปัญหาของชุมชนประมงขนาดเล็ก	33
4.2 แนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนประมงขนาดเล็ก	37
บรรณานุกรม	46
ภาคผนวก	47

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1.1 จำนวนครัวเรือนประมงจำแนกตามการว่าจ้างงาน	7
2.1 จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กจำแนกตามเขตประมงและจังหวัด	13
3.1 ผลผลิตสัตว์น้ำของการประมงขนาดเล็ก, 2537	28
3.2 ผลผลิตของการประมงขนาดเล็กจำแนกตามแหล่งทำการประมงและเครื่องมือทำการประมง	29

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 ขนาดของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก	15
2.2 ประชากรประมงขนาดเล็กจำแนกตามเพศ	15
2.3 การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทางการประมง	16
2.4 การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการประมงประเภทต่างๆ	17
2.5 ภาระหนี้สินของครัวเรือนประมงขนาดเล็กและแหล่งที่มาของเงินกู้	18
3.1 จำนวนเรือประมงจำแนกตามกลุ่มของเครื่องมือทำการประมง	21
3.2 จำนวนชาวประมงขนาดเล็กจำแนกตามกลุ่มอายุ	24
3.3 จำนวนชาวประมงขนาดเล็กที่เป็นชายจำแนกตามกลุ่มอายุ	24
3.4 จำนวนชาวประมงขนาดเล็กที่เป็นหญิงจำแนกตามกลุ่มอายุ	25
3.5 ระดับการศึกษาของชาวประมงขนาดเล็ก	26
3.6 จำนวนวันทำการประมงของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก	27
3.7 การจำหน่ายสัตว์น้ำของชาวประมงขนาดเล็ก	31

บทที่ 1

บทนำ

1.1 การประมงทะเลของไทย

อุตสาหกรรมประมงเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญยิ่งสาขาหนึ่งของประเทศ โดยได้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ บทบาทที่สำคัญนี้ได้แก่

1) ก่อให้เกิดรายได้แก่ประเทศ ผลผลิตทางการประมงในแต่ละปี ได้สร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นมูลค่าหลายหมื่นล้านบาท ทำให้รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นอันเป็นผลทำให้รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

2) สร้างการว่างงาน เมื่ออุตสาหกรรมประมงของไทยได้มีการพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ได้มีการว่างงานเพิ่มขึ้นในอุตสาหกรรมนี้อย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในส่วนของการประมงทะเล เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมประเภทใช้แรงงาน (Labour intensive industry) จากการทำสำมะโนประมงครั้งแรกใน พ.ศ. 2510 ประเทศไทยมีจำนวนชาวประมง(หมายถึงผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป ซึ่งออกทะเลไปทำการประมง)เพียง 78,394 คน และได้เพิ่มขึ้นเป็น 117,911 คนเมื่อมีการทำสำมะโนประมงทะเลครั้งที่สองใน พ.ศ. 2528 ในการทำสำมะโนครั้งที่สามเมื่อ พ.ศ. 2538 จำนวนชาวประมงมีทั้งสิ้น 157,377 คน ซึ่งหากนับรวมผู้ที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมประมงทั้งหมดแล้ว จะมีจำนวนไม่ต่ำกว่าห้าแสนคน

3) ผลิตภัณฑ์จากเนื้อสัตว์ที่มีคุณภาพสูงสำหรับคนไทย สัตว์น้ำเป็นแหล่งอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์ที่มีคุณภาพดีที่สุด ผลจากการวิจัยได้ยืนยันว่าผู้ที่ได้รับบริโภคสัตว์น้ำเป็นประจำ จะมีการพัฒนาทางสมองสูงและร่างกายแข็งแรง ดังนั้น หากคนไทยได้รับบริโภคสัตว์น้ำอย่างเพียงพอแล้ว จะมีร่างกายแข็งแรงสติปัญญาเฉลียวฉลาด ซึ่งจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพสูง สามารถทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

4) นำเข้าเงินตราต่างประเทศ ผลผลิตสัตว์น้ำที่ประเทศได้ผลิตขึ้นในแต่ละปีนั้น นอกจากจะใช้สำหรับการบริโภคภายในประเทศแล้ว ส่วนหนึ่งได้ถูกส่งออกไปจำหน่ายในตลาดต่างประเทศทั้งในรูปของสัตว์น้ำสดและผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆเช่น สัตว์น้ำแช่เยือกแข็ง บรรจุกระป๋อง ผลิตภัณฑ์หมักดอง ฯลฯ เป็นต้น สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศเป็นมูลค่านับแสนล้านบาทในแต่ละปี ในปัจจุบัน ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกสินค้าสัตว์น้ำรายใหญ่ของโลก และเคยเป็นผู้ส่งออกสินค้าสัตว์น้ำรายใหญ่ที่สุดของโลกมาแล้วเมื่อ พ.ศ. 2538

5) ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง จากการที่อุตสาหกรรมประมงได้มีการพัฒนาขึ้นมา ได้ก่อให้เกิดมีการพัฒนาในอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องขึ้น อุตสาหกรรมเหล่านี้ได้แก่ เช่น อุตสาหกรรม

ผลิตน้ำแข็ง อุตสาหกรรมทอวนและเชือก อุตสาหกรรมอุต่อเรือ ซึ่งอุตสาหกรรมเหล่านี้ ก็จะก่อให้เกิดรายได้และการว่าจ้างงานต่อไป

การประมงทะเลนับได้ว่าเป็นหัวใจของอุตสาหกรรมประมงของไทย ทั้งนี้ เนื่องจากผลผลิตสัตว์น้ำกว่าร้อยละ 90 เป็นผลผลิตจากการประมงทะเล ดังนั้น รัฐจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการประมงทะเลอย่างต่อเนื่อง แต่ผลจากการพัฒนาการประมงทะเลในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา เบื้องหลังภาพที่สวยงามของความเจริญก้าวหน้าของการประมงทะเล ได้มีปัญหาที่สำคัญหลายประการซ่อนเร้นอยู่ ปัญหาเหล่านี้ได้แก่

1) การเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงในน่านน้ำไทย ผลจากการที่ทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม (Common property) และการทำการประมงเป็นแบบเสรี (Open access fishery) รวมทั้งการพัฒนาการประมงเป็นไปอย่างไม่มีระบบ และมาตรการในการจัดการประมงของรัฐได้ผลน้อยมาก มีการลงแรงทำการประมง (Fishing effort) มากเกินไปทำให้ทรัพยากรประมงถูกใช้เกินกว่าศักยภาพการผลิตของทรัพยากร อีกทั้งสิ่งแวดล้อมทางการประมงได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลง ดังนั้น ทรัพยากรประมงของไทยจึงได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงได้สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนจากตัวเลขอัตราการจับต่อชั่วโมงลากอวน โดยใน พ.ศ. 2505 มีอัตราการจับ 277 กิโลกรัมต่อชั่วโมง และได้ลดลงเหลือ 63 กิโลกรัมใน พ.ศ. 2515 หลังจากนั้นอีก 17 ปีได้ลดลงเหลือเพียง 20 กิโลกรัมเท่านั้น

2) ต้นทุนทำการประมงสูงขึ้นเนื่องจากปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำมันเชื้อเพลิง มีราคาสูงขึ้นมาก ในขณะที่ชาวประมงจับสัตว์น้ำได้น้อยลง และราคาสินค้าสัตว์น้ำมิได้เพิ่มเป็นสัดส่วนกับการเพิ่มของต้นทุน ชาวประมงส่วนหนึ่งจึงจำเป็นต้องเลิกทำการประมง หากเป็นชาวประมงพาณิชย์ก็ยังสามารถไปลงทุนประกอบอาชีพอื่นต่อไปได้ แต่สำหรับชาวประมงขนาดเล็กแล้ว ถ้าจำเป็นที่จะต้องยุติการทำการประมงก็จะต้องไปขายแรงงานเพียงอย่างเดียว

3) เกิดการขัดแย้งกันในระหว่างชาวประมง ผลจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงในน่านน้ำไทย และการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนชาวประมง ทำให้ทรัพยากรประมงมีไม่เพียงพอสำหรับชาวประมงทุกคน จึงเกิดการแย่งชิงในการใช้ทรัพยากรประมงขึ้นในหมู่ชาวประมง ชาวประมงพาณิชย์ที่มีศักยภาพสูงกว่าชาวประมงขนาดเล็กสามารถแย่งชิงทรัพยากรประมงได้มากกว่า และในหลายกรณีชาวประมงพาณิชย์ได้ลุลำเข้าไปทำการประมงในแหล่งทำการประมงที่รัฐได้สงวนไว้สำหรับชาวประมงขนาดเล็กเท่านั้น จึงก่อให้เกิดการต่อสู้กันจนถึงแก่ชีวิต ซึ่งปัญหานี้จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นหากรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรให้ลุล่วงไปได้

4) การล่มสลายของชุมชนประมงขนาดเล็ก จากปัญหาในข้อที่ 1 และ 3 มีผลทำให้ชาวประมงขนาดเล็กต้องยุติการทำการประมง เพราะไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย ชาวประมงกลุ่มนี้ต้องอพยพเข้า

ไปทำงานทำในเขตเมือง ก่อให้เกิดปัญหาการแตกแยกของครอบครัว หรือหากอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในเมืองด้วยก็จะก่อให้เกิดปัญหาชุมชนแออัดในเมือง และปัญหาทางสังคมด้านต่างๆก็ตามมา ชุมชนประมงขนาดเล็กที่มีอยู่มาช้านานก็จะค่อยๆล่มสลายลงไป วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของชุมชนก็จะสูญสลายไปในที่สุด

เมื่อพิจารณาปัญหาของการประมงทะเลของไทยแล้ว รัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ชาวประมงขนาดเล็กโดยเร่งด่วน เพราะเป็นกลุ่มผู้ที่มีน้อยที่สุด และไม่มีความสามารถที่เพียงพอสำหรับการช่วยเหลือตนเอง อีกทั้งการประมงขนาดเล็กเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญสำหรับผู้บริโภคในท้องถิ่น และเป็นแหล่งรองรับแรงงานในชนบท ดังนั้น หากรัฐสามารถพัฒนาการประมงขนาดเล็กให้มีความมั่นคงได้ ชุมชนประมงขนาดเล็กก็จะยังคงอยู่ในสังคมไทยได้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในการที่จะพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็กให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของชุมชนประมงขนาดเล็กอย่างชัดเจนเสียก่อน โดยจะต้องรู้ว่าใครคือชาวประมงขนาดเล็ก สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในภาพรวมเป็นอย่างไร จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กและการกระจาย เรือประมงและเครื่องมือทำการประมงที่ใช้ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆของการทำการประมงขนาดเล็กและชุมชนประมงขนาดเล็ก ดังนั้น เอกสารฉบับนี้จึงจะทำการวิเคราะห์โครงสร้างของชุมชนประมงขนาดเล็ก เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบสำหรับปัญหาทั้งหมดนี้ ในการวิเคราะห์ จะใช้ข้อมูลทุติยภูมิทั้งหมด โดยจะใช้ข้อมูลจากรายงานสำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2538 เป็นหลัก และข้อมูลอื่นๆจากกรมประมงและเอกสารวิชาการต่างๆ ผลการวิเคราะห์ได้นำมาเรียบเรียงเขียนเป็นเอกสารฉบับ ซึ่งจะประกอบด้วยบทต่างๆ 4 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ จะกล่าวถึงความสำคัญของการประมงทะเลและชุมชนประมงขนาดเล็ก และนิยามของการประมงขนาดเล็ก

บทที่ 2 ชุมชนและครัวเรือนประมงขนาดเล็ก ในบทนี้จะกล่าวถึงจำนวนหมู่บ้านประมงทะเล การกระจายตัวของหมู่บ้าน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการทำการประมงทะเล จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กและการกระจาย สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

บทที่ 3 การประมงขนาดเล็ก จะกล่าวถึงเรือประมง เครื่องมือทำการประมง ชนิดของสัตว์น้ำที่ถูกจับโดยชาวประมงขนาดเล็ก และการตลาดสัตว์น้ำ

บทที่ 4 ปัญหาของการประมงขนาดเล็กและแนวทางแก้ไข จะกล่าวถึงปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก และแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการประมงขนาดเล็ก

1.2 นิยามของการประมงขนาดเล็ก

ก่อนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็กนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนว่า "ใครคือชาวประมงขนาดเล็ก" หรือ "การประมงขนาดเล็กคืออะไร" เพื่อที่จะได้รู้แน่ชัดว่ากลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา คือใคร การพัฒนาจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามที่ต้องการได้

ได้มีผู้ให้คำนิยามของการประมงขนาดเล็กและชาวประมงขนาดเล็กไว้หลากหลายด้วยกัน และมีการใช้คำว่าประมงพื้นบ้านในบางกรณี ซึ่งก็หมายถึงสิ่งเดียวกัน คำนิยามที่ได้มีการกล่าวไว้ในอดีตมีหลากหลายด้วยกัน อาทิเช่น

คณะผู้เชี่ยวชาญจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า "การประมงขนาดเล็กโดยทั่วไปนั้น ครอบคลุมกลุ่มชาวประมงและครอบครัวที่มีรายได้ต่ำสุดในประเทศ ชาวประมงกลุ่มนี้ใช้เรือประมงขนาดเล็ก มีเครื่องมือและอุปกรณ์อย่างง่าย ๆ และใช้แรงงานภายในครัวเรือน อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านเล็กๆ จึงมักตกอยู่ใต้อำนาจของบุคคลหรือกลุ่มอิทธิพลในหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำทางศาสนา ทางการเมือง นายทุนให้เงินกู้ หรือผู้มีฐานะมั่งคั่งอื่นๆ

คำจำกัดความอย่างกว้างๆของการประมงขนาดเล็กนั้น คือการประมงที่ใช้แรงงานจำนวนมากซึ่งกระทำโดยชาวบ้านผู้ซึ่งมีรายได้ต่ำ สมรรถภาพน้อย มีผลผลิตน้อย จับปลาในระยะใกล้ชายฝั่งหรือใกล้ท่าเรือ การตลาด การว่าจ้างแรงงาน และมีฐานะทางสังคมและการเงินขึ้นอยู่กับผู้รับซื้อผลผลิตของตนเป็นส่วนใหญ่"

ซึ่งนิยามนี้ได้กำหนดไว้อย่างกว้างๆ ไม่สามารถนำไปใช้กับประเทศใดประเทศหนึ่งได้โดยตรง มีผู้เชี่ยวชาญท่านหนึ่งได้สรุปว่าความหมายข้างต้นนี้ช่วยให้มองเห็นภาพชาวประมงขนาดเล็กโดยทั่วไปได้บ้าง แต่ค่อนข้างจะเลื่อนลอย เพราะขาดวิธีการวัดโดยแน่นอนว่า การพึ่งพาระดับใดจึงจะเข้าข่ายอยู่ใต้อิทธิพล หรือรายได้ระดับใดจึงจะเรียกว่าต่ำสุด นอกจากจะสรุปรวมความอย่างย่อๆว่า ชาวประมงขนาดเล็กนั้นคือกลุ่มชาวประมงที่ยากไร้และจำต้องพึ่งพาอาศัยนายทุนในการดำรงชีพของตนและครอบครัว ดังนั้น แต่ละประเทศจึงได้มีการกำหนดนิยามของการประมงขนาดเล็กหรือชาวประมงขนาดเล็กของตนเอง โดยได้ใช้เรือประมง เครื่องมือทำการประมง แหล่ง

ทำการประมง และการว่าจ้างแรงงานเป็นข้อพิจารณา สำหรับประเทศที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศไทย ได้มีการให้คำนิยามของการประมงขนาดเล็กไว้ดังนี้

ประเทศบรูไนดารุสซาลาม "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงโดยใช้เรือที่มีเครื่องนอกลำ หรือเรือที่มีเครื่องกลางลำซึ่งมีความยาวไม่เกิน 60 ฟุต"

ไต้หวัน "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงโดยไม่ใช้เรือ หรือใช้เรือที่ไม่มีเครื่อง ทำการประมงในเขต 3 ไมล์ทะเลจากฝั่ง"

ฮ่องกง "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงโดยใช้เรือที่มีความยาวไม่เกิน 40 ฟุต และทำการประมงในบริเวณที่มีความลึกของน้ำ 90-150 ฟุต"

ประเทศมาเลเซีย "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงในเขต 3 ไมล์ทะเลจากฝั่ง โดยใช้เครื่องมือทำการประมงแบบพื้นบ้าน เช่น เบ็ดมือ อวนติดตา อวนลากแกระ เป็นต้น เรือที่ใช้จะเป็นเรือที่มีขนาดต่ำกว่า 10 ตันกรอส"

ประเทศฟิลิปปินส์ "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงที่ใช้เรือขนาดต่ำกว่า 3 ตันกรอส"

ประเทศสิงคโปร์ "การประมงขนาดเล็ก หมายถึงการทำประมงโดยใช้เครื่องมือทำการประมงแบบพื้นบ้าน เช่น ลอบ อวนติดตา เบ็ดมือ เป็นต้น และทำการประมงในบริเวณชายฝั่ง"

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้หลากหลายด้วยกัน อาทิ เช่น

Panayotou (1985) ได้นิยามว่า "ชาวประมงพื้นบ้าน หมายถึงชาวประมงที่มีทรัพย์สินทางการประมงน้อยกว่า 20,000 บาท" ซึ่งนิยามนี้ไม่ได้เป็นที่ยอมรับเท่าใดนัก เนื่องจากเป็นการยากในการตีทรัพย์สินทางการประมง เพราะมีความหลากหลายทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ในปัจจุบันนิยามนี้ไม่มีผู้ใดใช้แล้ว

Yamamoto และ Juntarashote (1982) ได้นิยามว่า "ชาวประมงขนาดเล็ก หมายถึงชาวประมงที่ทำการประมงโดยไม่ใช้เรือ หรือใช้เรือที่มีความยาวน้อยกว่า 8 เมตร" ซึ่งนิยามนี้ใน

ปัจจุบันไม่สามารถใช้ได้แล้ว เนื่องจากรูปร่างของเรือได้เปลี่ยนไป โดยเรือจะมีความกว้างมากกว่าเดิม

กรมประมงได้ใช้เครื่องมือทำการประมงในการจำแนกประมงขนาดเล็กและประมงพาณิชย์ โดยกำหนดว่า การประมงขนาดเล็กคือการทำประมงด้วยเครื่องมือทำการประมงประเภทอวนลอย ตีตก อวนรุนกุ้ง ครอบหมึก อวนช้อน เรือผีหลอก การเก็บหอย (SEAFDEC, 1989) ซึ่งเกณฑ์ในการจำแนกนี้ไม่สามารถใช้ได้ในปัจจุบัน เพราะเครื่องมือบางประเภทได้มีการขยายขนาดออกไปจนกลายเป็นประมงพาณิชย์ และบางเครื่องมือก็ไม่ได้มีการใช้แล้วในปัจจุบัน

Juntarashote (1990) ได้ใช้ข้อมูลจากรายงานสำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2528 ทำการวิเคราะห์เพื่อหานิยามของการประมงขนาดเล็ก โดยใช้เงื่อนไขการว่าจ้างแรงงานเป็นเกณฑ์พิจารณา ภายใต้สมมติฐานว่า การประมงพาณิชย์เป็นการทำการประมงเพื่อมุ่งแสวงหากำไร จึงต้องมีการว่าจ้างแรงงานจากภายนอกมาทำการประมง ในขณะที่การประมงขนาดเล็กจะเป็นการทำการประมงเพื่อการดำรงชีพของตนและครอบครัว การทำการประมงจึงมุ่งใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นสำคัญ การใช้แรงงานจากภายนอกอาจมีบ้างแต่ไม่มากนัก และค่าจ้างจะเป็นในลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์กันมากกว่าการจ่ายเงินเป็นค่าจ้าง ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ชาวประมงขนาดเล็กได้แก่ชาวประมงที่ทำการประมงโดยใช้เรือที่มีระวางบรรทุกน้อยกว่า 5 ตันกรอสลงมาถึงไม่ใช้เรือ

ใน พ.ศ. 2540 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้นิยามไว้ว่าครัวเรือนประมงขนาดเล็ก ได้แก่ครัวเรือนประมงที่ทำการประมงโดยไม่ใช้เรือ และใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์ ใช้เรือมีเครื่องยนต์นอกลำ ใช้เรือมีเครื่องยนต์กลางลำที่มีระวางบรรทุกน้อยกว่า 10 ตันกรอส (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540)

ผู้ที่ให้ความสนใจกับการประมงขนาดเล็กของไทยมาตั้งแต่ต้นคือวีระวัฒน์ หงสกุล ได้ให้นิยามไว้ว่า ชาวประมงขนาดเล็ก คือชาวประมงทั่วไปที่ประกอบอาชีพประมงในระดับครัวเรือน นับตั้งแต่เกษตรกรหรือชาวนาที่เหวี่ยงแหวางขายเพื่อจับปลาในแม่น้ำลำคลองสำหรับเป็นอาหารในครัวเรือน ไปจนถึงชาวประมงทะเลตามแนวชายฝั่งที่ยังคงอาศัยวิธีการประมงแบบดั้งเดิม ก่อนจะมีการพัฒนาการประมงด้วยอวนต่งเกหรืออวนลากขึ้นมาในภายหลัง

จะเห็นได้ว่าค่านิยามของการประมงขนาดเล็กที่มีมาในอดีต มีความหลากหลายมาก การที่จะเลือกเอานิยามใดมาใช้ นั้น ก็ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ใช้ ในที่นี้จะใช้เงื่อนไขการว่าจ้างแรงงานมาเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากสำมะโนทะเล พ.ศ. 2538 เพื่อกำหนดค่านิยามของการประมงขนาดเล็กสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

ตารางที่ 1.1 จำนวนครัวเรือนประมงทะเลจำแนกตามการว่าจ้างแรงงาน

ขนาดของการดำเนินการ	รวม	ไม่มีการจ้าง	มีการจ้าง
รวม	53112 (100.00)	39612(74.58)	13500(25.42)
ไม่ใช้เรือ	3009 (100.00)	2996(100.00)	13(0.00)
ใช้เรือ	50103 (100.00)	36616(73.08)	13487(26.92)
ใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์	2617 (100.00)	2555(97.63)	62(2.37)
ใช้เรือมีเครื่องยนต์นอกเรือ	35613 (100.00)	30037(84.34)	5576(15.66)
ใช้เรือมีเครื่องยนต์ในเรือ	11873 (100.00)	4024(33.89)	7849(66.11)
น้อยกว่า 5 คันกรอส	3628 (100.00)	2526(69.62)	1102(30.38)
5-9 คันกรอส	2753 (100.00)	1015(36.87)	1738(63.13)
10-14 คันกรอส	1274 (100.00)	263(20.64)	1011(79.36)
15-19 คันกรอส	1099 (100.00)	127(11.55)	972(88.45)
20-29 คันกรอส	860 (100.00)	53(6.16)	807(93.84)
30-49 คันกรอส	777 (100.00)	33(4.25)	744(95.75)
50-99 คันกรอส	828 (100.00)	7(0.84)	821(99.16)
100 คันกรอสขึ้นไป	654 (100.00)	0(0.00)	654 (100.00)

ในตารางที่ 1.1 ซึ่งแสดงจำนวนและค่าร้อยละของครัวเรือนประมงทะเลที่ทำการประมง โดยมีการว่าจ้างแรงงานจากภายนอก กับไม่มีการว่าจ้างแรงงาน ในกลุ่มครัวเรือนที่ทำการประมง โดยไม่ใช้เรือเกือบทั้งหมดค่าจ้างแรงงานในครัวเรือน ส่วนกลุ่มที่ใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์ร้อยละ 97.63 ใช้แรงงานภายในครัวเรือน ร้อยละ 84.34 ของครัวเรือนที่ใช้เรือที่มีเครื่องยนต์นอกลำใช้แรงงานภายในครัวเรือน จุดที่เป็นเส้นแบ่งกลุ่มครัวเรือนประมงขนาดเล็กและครัวเรือนประมงพาณิชย์คือ ครัวเรือนประมงที่ใช้เรือที่มีเครื่องยนต์ในเรือที่มีขนาดต่ำกว่า 5 คันกรอส ซึ่งมีการว่าจ้างแรงงานจากภายนอกเพียงร้อยละ 30.38 ในขณะที่กลุ่มครัวเรือนประมงที่ใช้เรือที่มีขนาด 5-9 คันกรอสมีการว่าจ้างแรงงานถึงร้อยละ 63.13

ดังนั้น ครัวเรือนประมงทะเลขนาดเล็กในการศึกษานี้หมายถึง ครัวเรือนประมงที่ทำการประมงโดยไม่ใช้เรือ ใช้เรือที่ไม่มีเครื่องยนต์ เรือที่มีเครื่องยนต์นอกลำ และเรือที่มีเครื่องยนต์ในเรือที่มีขนาดเล็กกว่า 5 คันกรอส

นิยามนี้จะไม่ตรงกับของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ได้กำหนดไว้ในรายงานสำมะโนประมง ทะเล พ.ศ. 2538 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้รวมกลุ่มคร่าวเรือประมงที่ใช้เรือที่มีขนาดใหญ่กว่า 5 ตันกรอสแต่ต่ำกว่า 10 ตันกรอสไว้ด้วย ทั้งนี้ สำนักงานสถิติแห่งชาติมิได้ให้หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกไว้แต่ประการใด

บทที่ 2

ชุมชนและครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

2.1 ชุมชนประมงขนาดเล็ก

ประเทศไทยมีความยาวชายฝั่งทั้งสิ้นประมาณ 2,600 กิโลเมตร ซึ่งตลอดความยาวชายฝั่งนี้ ได้มีชุมชนประมงตั้งเรียงรายอย่างต่อเนื่อง ชุมชนประมงที่อยู่ใกล้กับเมืองจะมีขนาดใหญ่กว่าชุมชนประมงที่อยู่ห่างไกลออกไป ชุมชนประมงส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำลำคลอง เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกับลมมรสุมโดยตรง อีกทั้งยังสามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองในหลายด้านด้วยกัน อาทิเช่น เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นแหล่งอาหาร เป็นต้น ในยุคแรกชุมชนประมงจะเป็นชุมชนประมงขนาดเล็กทั้งหมด แต่หลังจากเริ่มมีการพัฒนาการประมงทะเลโดยการเรียนรู้เทคโนโลยีจากคนจีนที่นำเรือดงจากเกาะไหหลำเข้ามาจับปลาในอ่าวไทย ผู้ที่มีทุนก็ได้ลงทุนต่อเรือดงออกไปจับปลาบ้าง จึงได้เกิดมีกลุ่มประมงพาณิชย์ขึ้นในชุมชนประมง ประมงพาณิชย์ได้มีการพัฒนาและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ชุมชนประมงขนาดเล็กแทบจะไม่มีการพัฒนาใดๆ เนื่องจากขาดความรู้และเงินทุน ดังนั้นชุมชนประมงทะเลของไทยจึงเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันระหว่างประมงพาณิชย์และประมงขนาดเล็ก ชุมชนประมงที่อยู่ใกล้เมืองใหญ่จะมีครัวเรือนประมงพาณิชย์มากกว่าชุมชนประมงที่อยู่ห่างออกไป จึงไม่สามารถจำแนกชุมชนประมงขนาดเล็กและชุมชนประมงพาณิชย์ออกจากกันได้ เพียงแต่บอกได้ว่าครัวเรือนประมงพาณิชย์จะมีอยู่มากในบริเวณอ่าวไทยตอนบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดสมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม ส่วนครัวเรือนประมงขนาดเล็กจะพบได้มากในบริเวณภาคใต้ตอนล่างและทางฝั่งทะเลอันดามัน

จากการทำสำมะโนประมงทะเลใน พ.ศ. 2538 พบว่า ชุมชนประมงของไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 2,562 ชุมชน โดยมีการกระจายอยู่ใน 5 เขตประมง 23 จังหวัด ดังนี้

เขตประมง 1 มีจำนวนชุมชนประมงทั้งสิ้น 329 ชุมชน โดยมีอยู่ในจังหวัดตราด 126 ชุมชน จันทบุรี 149 ชุมชน และระยอง 54 ชุมชน

เขตประมง 2 มีจำนวนชุมชนประมงทั้งสิ้น 453 ชุมชน โดยมีอยู่ในจังหวัดชลบุรี 78 ชุมชน ฉะเชิงเทรา 126 ชุมชน สมุทรปราการ 50 ชุมชน สมุทรสาคร 66 ชุมชน สมุทรสงคราม 59 ชุมชน และเพชรบุรี 74 ชุมชน

เขตประมง 3 มีจำนวนชุมชนประมงทั้งสิ้น 373 ชุมชน โดยมีอยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 90 ชุมชน ชุมพร 133 ชุมชน และสุราษฎร์ธานี 150 ชุมชน

เขตประมง 4 มีจำนวนชุมชนประมงทั้งสิ้น 780 ชุมชน โดยมีอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช 358 ชุมชน พัทลุง 65 ชุมชน สงขลา 253 ชุมชน ปัตตานี 76 ชุมชน และนราธิวาส 28 ชุมชน

เขตประมง 5 มีจำนวนชุมชนประมงทั้งสิ้น 627 ชุมชน โดยมีอยู่ในจังหวัดระนอง 59 ชุมชน พังงา 132 ชุมชน ภูเก็ต 66 ชุมชน กระบี่ 117 ชุมชน ตรัง 137 ชุมชน และสตูล 116 ชุมชน

จะเห็นได้ว่าในเขตประมง 4 มีจำนวนชุมชนประมงสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.4 ของจำนวนชุมชนประมงทะเลทั้งหมด รองลงมาเป็นเขตประมง 5 ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 24.5 ส่วนอีก 3 เขตประมงที่เหลือมีจำนวนชุมชนประมงน้อยกว่า 2 เขตประมงนี้ค่อนข้างมาก

เมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัดแล้ว พบว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีชุมชนประมงมากที่สุด คือมีอยู่ถึงร้อยละ 14.0 ของจำนวนชุมชนประมงทั้งหมด รองลงมาได้แก่จังหวัดสงขลาซึ่งมีอยู่ร้อยละ 9.9

จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปได้ประการหนึ่งว่า ชุมชนประมงขนาดเล็กของประเทศไทยมีอยู่ 2,562 ชุมชน โดยจะมีความหนาแน่นอยู่ในบริเวณภาคใต้ของประเทศ ทั้งนี้ ในชุมชนประมงขนาดเล็กนั้น จะมีครัวเรือนประมงพาณิชย์รวมอาศัยอยู่ด้วย ซึ่งจำนวนอาจจะมีไม่มากนัก แต่จะมีอิทธิพลในด้านต่างๆต่อชุมชนประมงนั้นค่อนข้างมาก

2.2 สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในชุมชนประมงทะเล

ชุมชนประมงทะเลเกือบทั้งหมดตั้งอยู่ในพื้นที่ในชนบท จึงมักจะมีปัญหาการขาดแคลนบริการในสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน แต่จากการพัฒนาประเทศในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา การขาดแคลนในสิ่งเหล่านี้ได้ลดลงไปได้ในระดับหนึ่ง จากผลการทำสำมะโนประมงทะเลใน พ.ศ. 2538 พบว่าชุมชนประมงทะเลได้มีบริการในสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานต่างๆ ดังนี้

การคมนาคมและการสื่อสาร ร้อยละ 64.3 ของจำนวนชุมชนประมงทั้งหมดมีบริการรถยนต์หรือจักรยานยนต์ และมีที่ทำการไปรษณีย์เพียงร้อยละ 9.5 เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนประมงหลายแห่งมีขนาดเล็กมาก การจัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์แต่ละแห่ง จะให้บริการกับหลายชุมชนที่อยู่

ใกล้เคียงกัน สำหรับชุมชนประมงที่ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำ มีแค่การคมนาคมทางน้ำเพียงอย่างเดียว รัฐก็ไม่สามารถจัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์ให้ได้ ในส่วนของการบริการโทรศัพท์นั้นมากกว่าการไปรษณีย์ เพราะองค์การโทรศัพท์ได้มีการติดตั้งโทรศัพท์สำหรับบริการชุมชนในชนบทไว้ค่อนข้างมาก ดังนั้นร้อยละ 35.0 ของจำนวนชุมชนประมงทั้งหมดมีบริการโทรศัพท์ให้ใช้

ไฟฟ้าและน้ำประปา การให้บริการด้านไฟฟ้าแก่ชุมชนประมงทะเลมีมากกว่าในด้านอื่นๆ ทุกด้าน โดยร้อยละ 95.4 ของจำนวนชุมชนประมงทั้งหมดมีไฟฟ้าใช้ แต่ในส่วนของน้ำประปานั้นมีบริการให้เพียงร้อยละ 39.0 เท่านั้น เนื่องจากชุมชนประมงส่วนใหญ่ใช้น้ำจากบ่อน้ำเค็ม แม่น้ำลำคลอง และน้ำฝนสำหรับการอุปโภคและบริโภค อีกทั้งรัฐไม่สามารถจัดบริการด้านนี้ให้กับชุมชนในชนบทได้อย่างทั่วถึง สามารถให้บริการได้เฉพาะบางจุดเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนประมงทะเลที่อยู่ติดกับเมือง

บริการสาธารณสุข ร้อยละ 19.9 ของจำนวนชุมชนประมงทั้งหมดเท่านั้นที่มีโรงพยาบาลอยู่ในชุมชน และร้อยละ 24.8 มีสถานอนามัยหรือสถานพยาบาล นอกจากนั้นแล้วร้อยละ 5.0 มีคลินิกตั้งอยู่ จะเห็นได้ว่าบริการสาธารณสุขสำหรับชุมชนประมงทะเลยังมีค่อนข้างน้อย

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีเพียงร้อยละ 15.2 ของจำนวนชุมชนประมงทะเลทั้งหมดที่มีสถานีตำรวจหรือป้อมยามตำรวจตั้งอยู่ ซึ่งนับว่าน้อยมาก ในอดีต ชาวประมงอยู่กันแบบเครือญาติ ปัญหาในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีน้อยมากหรือไม่มีเลย แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป จำนวนประชากรมีมากขึ้นในขณะที่ทรัพยากรมีน้อยลง การแข่งขันแย่งชิงกันจึงเกิดขึ้น ทำให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินหมดไป ความต้องการในบริการด้านนี้จากรัฐจึงเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมมาก

ในเขตประมง 4 และ 5 ซึ่งเป็นเขตที่มีจำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กค่อนข้างมาก จะมีบริการในสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน โดยในเขต 4 ซึ่งมีจำนวนชุมชนประมง 780 ชุมชนนั้น ร้อยละ 77.2 มีบริการด้านคมนาคม ร้อยละ 99.4 มีไฟฟ้าใช้ ร้อยละ 30.4 มีน้ำประปาใช้ ร้อยละ 23.0 มีบริการโทรศัพท์ ร้อยละ 10.4 มีที่ทำการไปรษณีย์ ร้อยละ 13.5 มีสถานีตำรวจหรือป้อมยามตำรวจ ร้อยละ 1.8 มีโรงพยาบาล ร้อยละ 23.2 มีสถานอนามัยหรือสถานพยาบาล และร้อยละ 4.4 มีคลินิก สำหรับเขตประมง 5 นั้น จากจำนวนชุมชนประมงทั้งหมด 627 ชุมชน ร้อยละ 64.3 มีบริการรถยนต์หรือจักรยานยนต์ ร้อยละ 88.2 มีไฟฟ้าใช้ ร้อยละ 40.2 มีน้ำประปาใช้ ร้อยละ 33.0 มีบริการโทรศัพท์ ร้อยละ 12.0 มีที่ทำการไปรษณีย์ ร้อยละ 15.9 มีสถานีตำรวจหรือป้อมยามตำรวจ ร้อยละ 1.9 มีโรงพยาบาล ร้อยละ 28.7 มีสถานอนามัยหรือสถานพยาบาล และร้อยละ 4.0 มีคลินิก

2.3 สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการทำการประมงทะเล

ในหมู่บ้านประมงทะเลนั้น จำเป็นที่จะต้องมียสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการทำการประมงบางประการ ได้แก่ ทำขึ้นปลาหรือสะพานปลา โรงน้ำแข็ง โรงงานห้องเย็นและห้องเย็น ตู้ค่อเรือ/คานเรือ และร้านขายเครื่องมือหรืออุปกรณ์ทำการประมงทะเล ใน พ.ศ. 2538 ชุมชนประมงที่มีอยู่ทั้งหมด 2,562 ชุมชนนั้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการทำการประมงทะเล ดังนี้

ทำขึ้นปลาหรือสะพานปลา สถานที่ที่นับได้ว่าเป็นทำขึ้นปลาหรือสะพานปลามีรวมอยู่ทั้งสิ้น 657 แห่ง โดยจะมีอยู่ในเขตประมง 1 ร้อยละ 11.9 เขตประมง 2 ร้อยละ 9.3 เขตประมง 3 ร้อยละ 16.4 เขตประมง 4 ร้อยละ 17.5 และเขตประมง 5 ร้อยละ 44.9 โดยปกติแล้ว ทำขึ้นปลาหรือสะพานปลาจะถูกใช้โดยชาวประมงพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่ สำหรับชาวประมงขนาดเล็กนั้น จะนำสัตว์น้ำที่จับได้ไปขายให้กับผู้ซื้อโดยตรง เพราะเรือสามารถเข้าไปจอดเทียบที่ใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นชายหาดหรือสะพานไม้เล็กๆที่ทำยื่นออกไปในน้ำ ในปัจจุบัน ภายใต้โครงการพัฒนาประมงขนาดเล็กของกรมประมง ได้มีการสร้างท่าเทียบเรือประมงขนาดเล็กขึ้นในหลายชุมชน โดยกรมประมงเป็นผู้สร้าง และยกให้ชุมชนทำหน้าที่ดูแล รักษา และใช้ประโยชน์ ดังนั้น จึงมีจำนวนทำขึ้นปลาอยู่ในเขตประมง 5 มากที่สุด รองลงมาคือเขตประมง 4 จังหวัดที่มีจำนวนทำขึ้นปลาหรือสะพานปลามากที่สุดคือ จังหวัดนครศรีธรรมราช (93 แห่ง) รองลงมาคือจังหวัดพังงา (77 แห่ง) และจังหวัดชุมพร (55 แห่ง)

โรงน้ำแข็ง น้ำแข็งนับว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งของการทำการประมง ราคาของสัตว์น้ำจะขึ้นอยู่กับความสดของสัตว์น้ำ ชาวประมงจึงต้องมีน้ำแข็งใช้อย่างเพียงพอสำหรับการรักษาความสดของสัตว์น้ำที่จับขึ้นมาได้ ดังนั้น ในชุมชนประมงขนาดใหญ่จึงมักจะมีโรงงานน้ำแข็งตั้งอยู่ ส่วนชุมชนประมงขนาดเล็กก็จะมีผู้นำน้ำแข็งเข้ามาจำหน่าย ใน พ.ศ. 2538 มีโรงงานน้ำแข็งที่ตั้งอยู่ในชุมชนประมงทั้งสิ้น 146 โรง โดยอยู่ในเขตประมง 1 ร้อยละ 13.0 เขตประมง 2 ร้อยละ 21.2 เขตประมง 3 ร้อยละ 15.8 เขตประมง 4 ร้อยละ 23.3 และเขตประมง 5 ร้อยละ 26.7 จังหวัดที่มีจำนวนโรงน้ำแข็งมากที่สุดคือจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่การรู้เฉพาะจำนวนโคนไม่รู้กำลังผลิตนั้น ก็ไม่สามารถสรุปอะไรออกมาชัดเจนได้

โรงงานห้องเย็นและห้องเย็น การมีโรงงานห้องเย็นและห้องเย็นในชุมชนประมง จะทำให้ชาวประมงขนาดเล็กสามารถขายสัตว์น้ำได้ในราคาที่สูงขึ้น เพราะโรงงานห้องเย็นจะเข้ามาซื้อสัตว์น้ำทำให้มีการแข่งขันกันมากขึ้น ใน พ.ศ. 2538 โรงงานห้องเย็นและห้องเย็นที่มีอยู่ 126 โรงงานในชุมชนประมงนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นสาขาของบริษัทที่มีสำนักงานหรือโรงงานหลักอยู่ในเมือง

ใหญ่ เขตประมง 5 จะมีโรงงานห้องเย็นและห้องเย็นมากที่สุดคือร้อยละ 39.7 ทั้งนี้เนื่องจากผลผลิตของการประมงพาณิชย์มีอยู่เป็นจำนวนมากในเขตนี้ รองลงมาคือเขตประมง 3, 4, 2 และ 1 ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 18.2, 16.7, 15.9 และ 9.5 ตามลำดับ

อู่ต่อเรือ/คานเรือ เรือประมงของไทยเกือบทั้งหมดสร้างด้วยไม้ และสำหรับเรือประมงของชาวประมงขนาดเล็กทั้งหมดจะสร้างด้วยไม้ การต่อเรือและซ่อมแซมเรือจะทำกันเองในหมู่บ้าน ไม่ค่อยไปทำที่อู่ต่อเรือ/คานเรือแต่อย่างใด ดังนั้นอู่ต่อเรือ/คานเรือจึงถูกใช้โดยกลุ่มชาวประมงพาณิชย์เท่านั้น ในจำนวนอู่ต่อเรือ/คานเรือที่มีอยู่ 172 แห่งใน พ.ศ. 2538 นั้น จะอยู่ในเขต 1, 2, 3, 4 และ 5 ร้อยละ 11.0, 29.1, 13.9, 25.6 และ 20.4 ตามลำดับ

ร้านขายเครื่องมือหรืออุปกรณ์ทำการประมงทะเล ร้านดังกล่าวมีอยู่ทั้งสิ้น 403 ร้าน โดยจะมีอยู่ในเขตประมง 4 มากที่สุด (30.0%) รองลงมาคือเขตประมง 3 และ 5 ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 22.1 และ 20.9 ตามลำดับ

2.4 จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

จากการสำมะโนประมงทะเลใน พ.ศ. 2538 พบว่า จำนวนของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก ณ วันที่ 1 เมษายน 2538 มีอยู่ทั้งสิ้น 44,867 ครัวเรือน โดยครัวเรือนประมงขนาดเล็กจะมีความหนาแน่นมากที่สุด ในเขตประมง 5 โดยมีอยู่ถึง 15,529 ครัวเรือน หรือร้อยละ 34.6 ของจำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กทั้งหมด รองลงมาคือเขตประมง 4 ที่มีอยู่ 15,010 ครัวเรือน (33.5%) เขตประมง 3 5,557 ครัวเรือน (12.4) เขตประมง 1 5,091 ครัวเรือน (11.3%) และเขตประมง 2 3,680 ครัวเรือน (8.2%)

การที่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กมีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างและฝั่งทะเลอันดามันนั้น ก็เนื่องมาจากการพัฒนาการประมงทะเลของไทยได้เริ่มมาจากบริเวณอ่าวไทยตอนบนก่อน เมื่อมีการพัฒนาเกิดขึ้น จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กจะลดน้อยลง เพราะไม่สามารถแข่งขันกับประมงพาณิชย์ได้ หรืออาจจะพัฒนาตัวเองจากประมงขนาดเล็กไปเป็นประมงพาณิชย์ขนาดย่อม นอกจากนั้นแล้ว ผลของการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการบริการของพื้นที่อ่าวไทยตอนบนทำให้ชาวประมงขนาดเล็กมีทางเลือกของการประกอบอาชีพมากขึ้น ชาวประมงขนาดเล็กส่วนหนึ่งจึงออกไปประกอบอาชีพอื่น การเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงชายฝั่งก็เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการที่ทำให้จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กลดลง

เมื่อพิจารณาการกระจายของครัวเรือนประมงขนาดเล็กเป็นรายจังหวัดแล้ว สิบจังหวัดแรกที่มีความหนาแน่นของครัวเรือนประมงขนาดเล็กสูง ได้แก่ จังหวัดสงขลา (11.7%) นครศรีธรรมราช (9.0%) พังงา (8.4%) สตูล (7.2%) กระบี่ (6.7%) สุราษฎร์ธานี (6.1%) ปัตตานี (5.9%) ตรัง (5.6%) พัทลุง (5.0%) และจันทบุรี (4.9%) คูตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 จำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กจำแนกตามเขตประมงและจังหวัด

เขตประมง/จังหวัด	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
รวม	44,867	100
เขตประมง 1	5,091	11.3
ตราด	1,969	4.4
จันทบุรี	2,218	4.9
ระยอง	904	2
เขตประมง 2	3,680	8.2
ชลบุรี	557	1.2
ฉะเชิงเทรา	230	0.5
สมุทรปราการ	505	1.1
กรุงเทพมหานคร	9	0
สมุทรสาคร	384	0.9
สมุทรสงคราม	782	1.8
เพชรบุรี	1,213	2.7
เขตประมง 3	5,557	12.4
ประจวบคีรีขันธ์	960	2.2
ชุมพร	1,855	4.1
สุราษฎร์ธานี	2,742	6.1
เขตประมง 4	15,010	33.5
นครศรีธรรมราช	4,021	9
พัทลุง	2,222	5
สงขลา	5,265	11.7
ปัตตานี	2,655	5.9
นราธิวาส	847	1.9
เขตประมง 5	15,529	34.6
ระนอง	2,003	4.5
พังงา	3,779	8.4

เขตประมง/จังหวัด	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
กระบี่	3,035	6.7
ตรัง	2,512	5.6
สตูล	3,215	7.2

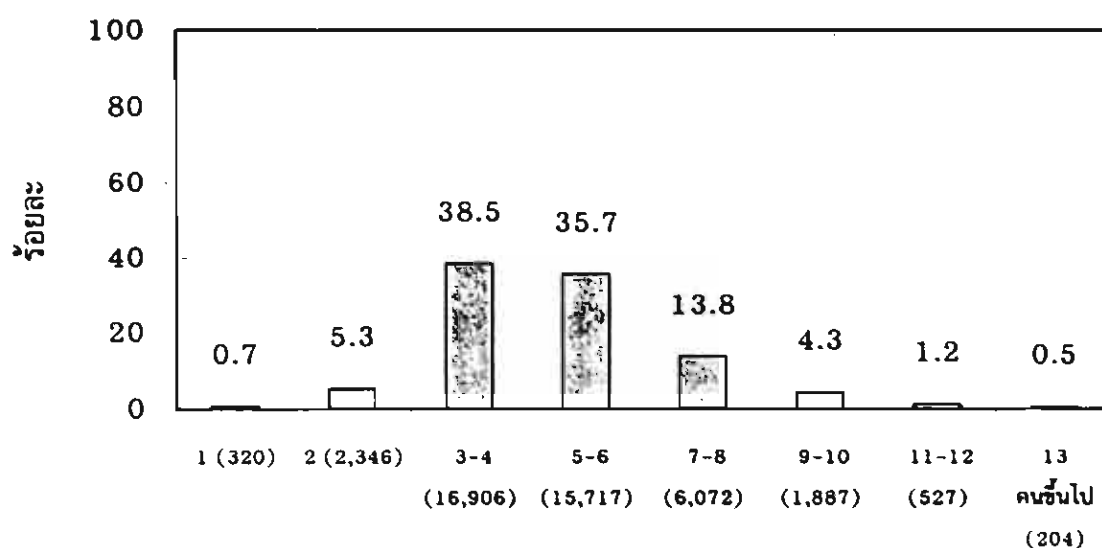
2.5 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

ขนาดของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

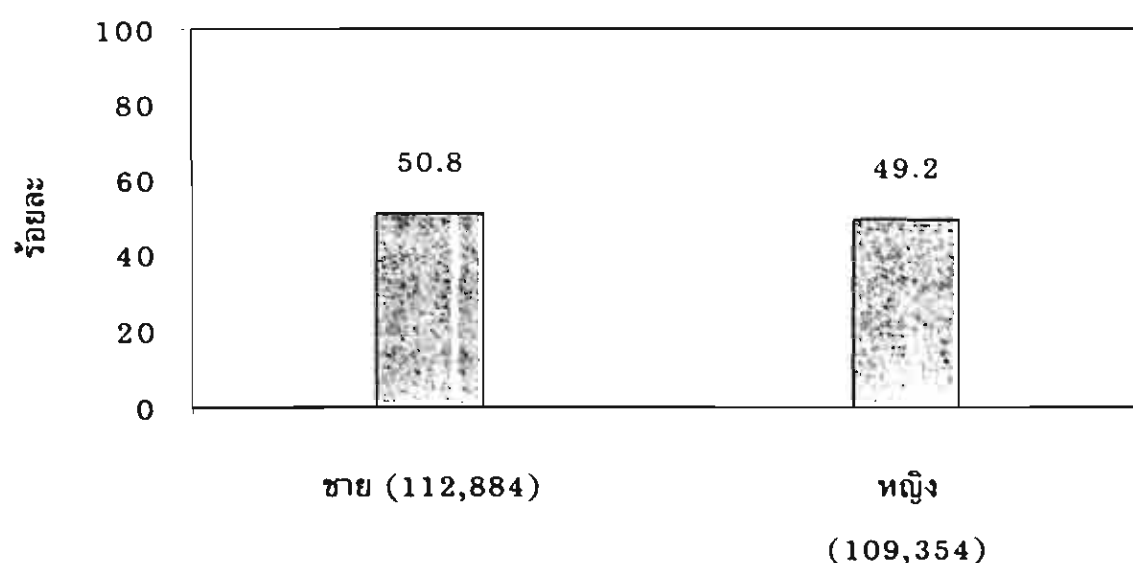
ในอดีตครัวเรือนประมงขนาดเล็กมีลักษณะประการหนึ่งที่คล้ายคลึงกับครัวเรือนในชนบท นั่นคือการมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนค่อนข้างสูง แต่หลังจากได้มีการวางแผนครอบครัวอย่างกว้างขวางในประเทศไทย จำนวนสมาชิกในครอบครัวของประเทศได้ลดลงจากเดิมจนเป็นที่น่าพอใจ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการวางแผนครอบครัวอย่างกว้างขวาง แต่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กในเขตประมง 4 และ 5 จะมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวสูงกว่าในเขตอื่นๆ ทั้งนี้ เนื่องจากครัวเรือนประมงขนาดเล็กในสองเขตประมงนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม การวางแผนครอบครัวเป็นสิ่งต้องห้าม อีกเหตุผลหนึ่งของการมีสมาชิกในครอบครัวสูงในอดีตก็คือ ต้องการมีแรงงานมาช่วยในการทำการประมง แต่เหตุผลนี้จะลดความสำคัญลงเมื่อชาวประมงมีความเข้าใจดีขึ้นในเรื่องของการวางแผนครอบครัว

จากผลการสำมะโนใน พ.ศ. 2538 พบว่า ร้อยละ 38.5 ของครัวเรือนประมงขนาดเล็กทั้งหมดมีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน ร้อยละ 35.7 มีสมาชิกในครัวเรือน 5-6 คน ซึ่งจากตัวเลขนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ครัวเรือนประมงขนาดเล็กกว่าสองในสามมีความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวอยู่ในระดับที่น่าพอใจ การที่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กมีขนาดของครอบครัวที่ไม่ใหญ่จนเกินไป การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจก็จะง่ายขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนประมงที่ยังเป็นโสดมีอยู่เพียงร้อยละ 0.7 และครัวเรือนประมงที่มีสมาชิกจำนวน 2 คนนั้นมีแค่ร้อยละ 5.3 เท่านั้น

ในด้านประชากรประมง ซึ่งหมายถึงจำนวนสมาชิกของครัวเรือนประมงขนาดเล็กนั้น มีอยู่ทั้งสิ้น 222,238 คน โดยเป็นเพศชาย 112,884 คน หรือร้อยละ 50.8 และเป็นเพศหญิง 109,354 คน หรือร้อยละ 49.2

ภาพที่ 2.1 ขนาดของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก

ภาพที่ 2.2 ประชากรประมง จำแนกตามเพศ

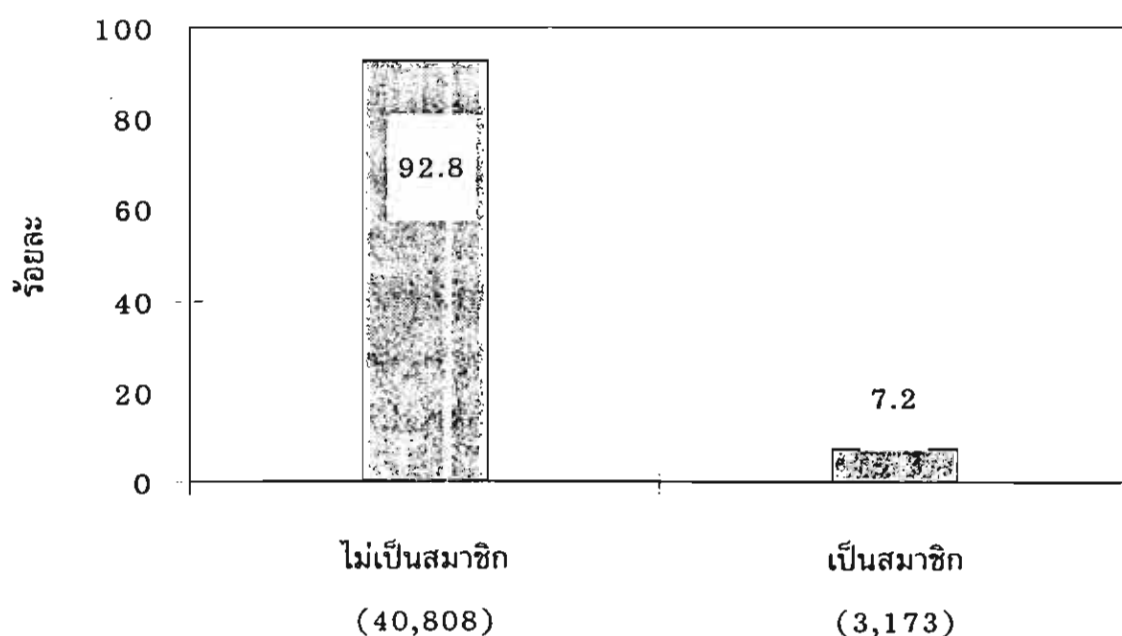
การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการประมง

ในการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น สิ่งที่จะต้องพิจารณาอย่างหนึ่งก็คือ การรวมตัวเป็นกลุ่มของชาวประมงขนาดเล็ก แต่สิ่งที่สังคมไทยขาดแคลนอย่างมากก็คือการร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่ม ชาวประมงของไทยจำนวนน้อยมากที่มีการรวมตัวเพื่อร่วมมือกันในการพัฒนาความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ ผู้ที่ต้องการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชนขึ้นในประเทศ ต้องหาวิธีการที่จะทำให้ชาวประมงขนาดเล็กมีการรวมตัวกันให้ได้ โดยการรวมตัวกันนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐาน

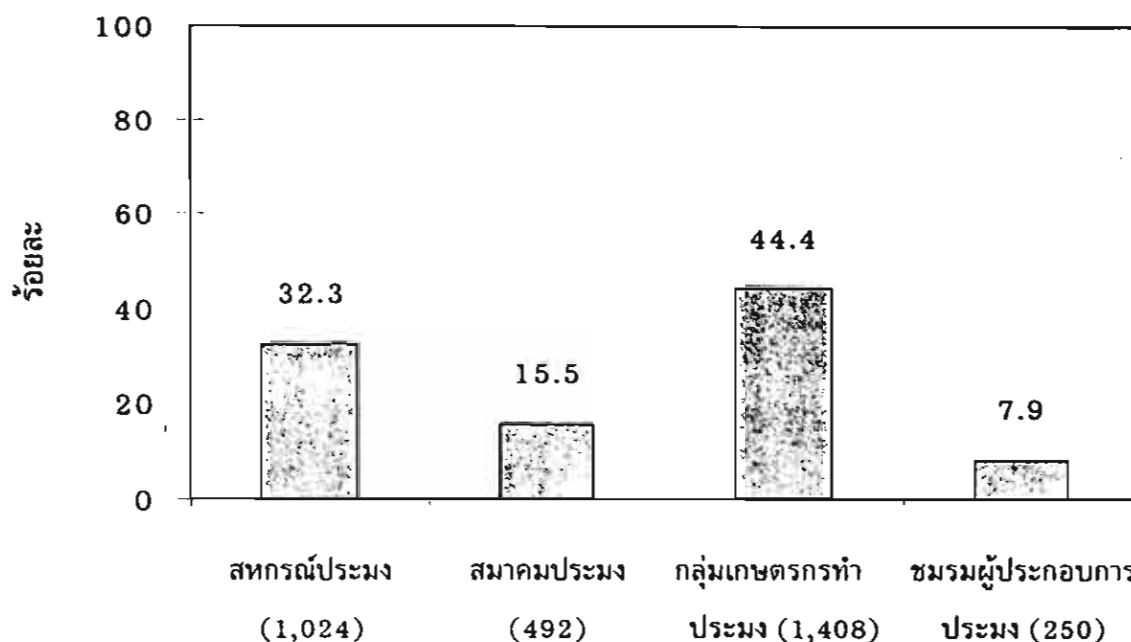
ฐานของการมาทำงานร่วมกัน ไม่ใช่เป็นการรวมตัวกันเพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐซึ่งได้เกิดขึ้นมาในอดีต ซึ่งการรวมตัวกันแบบนี้จะเป็นการรวมตัวเพียงระยะเวลาอันสั้นเท่านั้น เมื่อได้ผลประโยชน์ที่ต้องการแล้ว กลุ่มนี้ก็จะสลายตัวไป

กลุ่มกิจกรรมทางการเมืองที่มีอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ สมาคมประมง สหกรณ์ประมง กลุ่มเกษตรกรทำประมง และชมรมผู้ประกอบการประมง ซึ่งกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มีหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ดูแลและส่งเสริมหลายหน่วยงานด้วยกัน

ใน พ.ศ. 2538 มีเพียงร้อยละ 7.2 ของครัวเรือนประมงขนาดเล็กทั้งหมด ที่เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการเมือง โดยบางครัวเรือนเป็นสมาชิกมากกว่าหนึ่งกลุ่ม ในกลุ่มของครัวเรือนประมงขนาดเล็กที่เป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมนั้น ร้อยละ 32.3 เป็นสมาชิกสหกรณ์ประมง ร้อยละ 15.5 เป็นสมาชิกสมาคมประมง ร้อยละ 44.4 เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำประมง และร้อยละ 7.9 เป็นสมาชิกชมรมผู้ประกอบการประมง อย่างไรก็ตาม การเป็นสมาชิกกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชนไม่มีข้อมูลแสดงไว้

ภาพที่ 2.3 การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทางการเมือง

ภาพที่ 2.4 การเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่มกิจกรรมทางการประมงประเภทต่างๆ

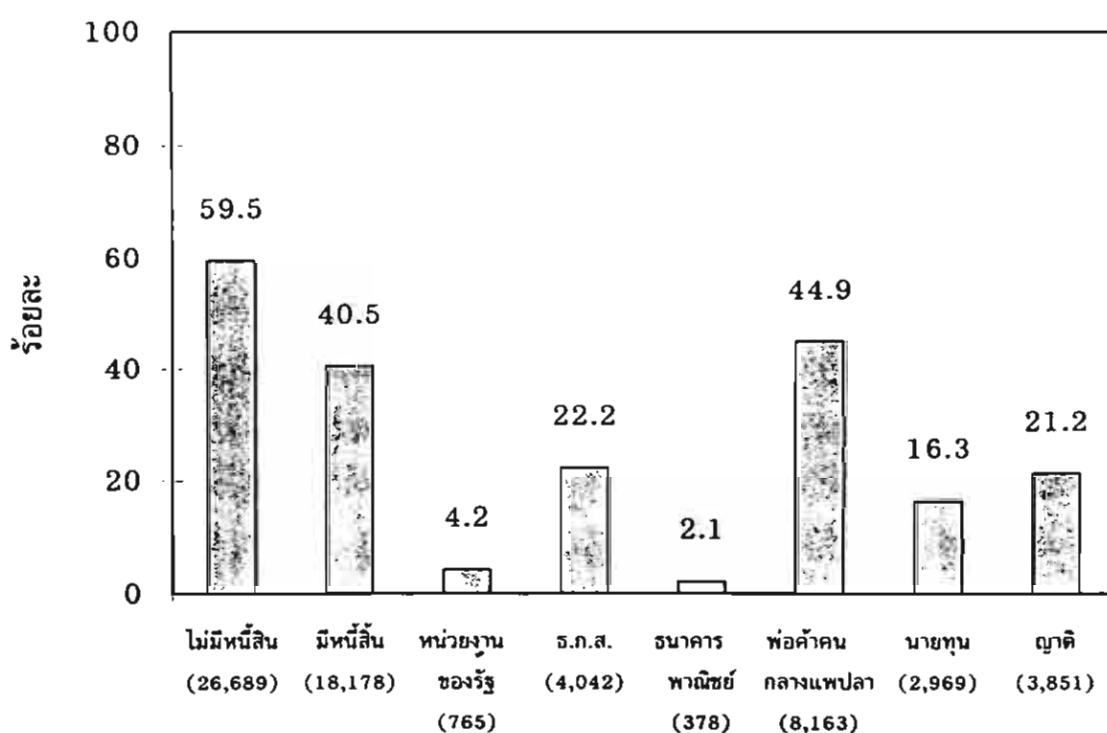
ภาระหนี้สิน

เนื่องจากไม่มีข้อมูลรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนประมงขนาดเล็กที่เป็นภาพรวมทั้งประเทศ ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนประมงขนาดเล็กได้โดยตรง จึงต้องใช้ข้อมูลทางด้านภาระหนี้สินมาวิเคราะห์แทน

ครัวเรือนประมงขนาดเล็กกับการเป็นหนี้สินเป็นสิ่งที่คู่กันมาโดยตลอด ทั้งนี้ เนื่องจากผลผลิตของชาวประมงขนาดเล็กที่มีในแต่ละวันมีเพียงเล็กน้อย รายได้เพียงพอสำหรับการดำรงชีพในแต่ละวัน การออมทรัพย์แทบจะไม่มีเลย จึงไม่มีทุนสำหรับการปรับปรุงวิธีการทำการประมงให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงินมากกว่าการดำรงชีวิตประจำวัน ก็ต้องกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะกู้จากสถาบันการเงินนอกระบบ เช่น พ่อค้าคนกลาง แพปลา ญาติพี่น้อง เป็นต้น เนื่องจากไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันสำหรับการกู้จากสถาบันการเงินในระบบ เช่น ธนาคารพาณิชย์

จากครัวเรือนประมงขนาดเล็กจำนวน 44,867 ครัวเรือน ร้อยละ 59.5 ไม่มีหนี้สิน ซึ่งหากดูตัวเลขนี้แค่เพียงผิวเผินแล้ว จะดูเหมือนว่าชาวประมงขนาดเล็กของไทยเกินกว่าครึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ไม่ต้องกู้ยืมเงินจากใคร แต่ในทางเป็นจริงแล้ว ในจำนวนดังกล่าวนี้มีอยู่จำนวนไม่น้อยที่ต้องการกู้ยืมเงิน แต่ไม่สามารถกู้ยืมจากใครได้ จึงเป็นผู้ที่ไม่มีหนี้สิน

สำหรับครัวเรือนประมงขนาดเล็กที่มีหนี้สินนั้น ร้อยละ 44.9 ได้กู้ยืมมาจากพ่อค้าคนกลาง และแพปลา ร้อยละ 22.2 กู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ซึ่งการที่กู้จาก ธกส. ได้มากนั้นก็เนื่องจากเป็นธนาคารของรัฐ และมีเงื่อนไขในการกู้ที่ไม่เข้มงวดเหมือนกับ ธนาคารพาณิชย์ แต่เป็นที่น่าสนใจกว่า ธกส. จะมีปริมาณหนี้เสียเพิ่มมากขึ้นทุกปี ญาติและเพื่อนก็เป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญของชาวประมงขนาดเล็ก เพราะสามารถกู้ได้โดยง่ายและอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งร้อยละ 21.2 ของครัวเรือนประมงขนาดเล็กกู้เงินจากแหล่งนี้ แหล่งเงินกู้ที่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กกู้เงินก็คือธนาคารในท้องถิ่น โดยครัวเรือนประมงขนาดเล็กร้อยละ 16.3 กู้เงินจากธนาคารในท้องถิ่น ทั้งนี้ดอกเบี้ยที่ถูกเรียกเก็บจะอยู่ในอัตราค่อนข้างสูง

ภาพที่ 2.5 ภาระหนี้สินของประมงขนาดเล็กและแหล่งที่มาของเงินกู้

บทที่ 3

การทำการประมงขนาดเล็ก

ในบทที่ 2 ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงจำนวนชุมชนประมงและการแพร่กระจายของชุมชน จำนวนครัวเรือนประมงและสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ในบทนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงการทำการประมงของครัวเรือนประมงขนาดเล็ก ซึ่งประกอบด้วยการจับสัตว์น้ำและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ แต่เนื่องจากกิจกรรมหลักของการประมงขนาดเล็กคือการจับสัตว์น้ำ ดังนั้น การวิเคราะห์ในบทนี้จึงมีขอบเขตเฉพาะการจับสัตว์น้ำเท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว ข้อมูลเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้น ไม่สามารถจำแนกได้ว่าเป็นกิจกรรมในส่วนของชาวประมงขนาดเล็กเท่าใด

3.1 ลักษณะการดำเนินการ

ดังได้กล่าวไว้ในบทแรกแล้วว่า การประมงขนาดเล็กเป็นการประมงเพื่อการยังชีพ ซึ่งจะแตกต่างจากการประมงพาณิชย์ที่ท่ากลางทุนทำการประมงก็เพื่อมุ่งแสวงหากำไร ดังนั้น การทำการประมงของชาวประมงขนาดเล็ก จึงเป็นการทำการประมงโดยใช้แรงงานของสมาชิกของครัวเรือนเป็นสำคัญ และเป็นการประกอบกิจการของตนเองไม่ได้มีการร่วมลงทุนกับบุคคลภายนอก การทำการประมงร่วมกันของชาวประมงขนาดเล็กยังมีอยู่บ้างแต่จำนวนไม่มากนัก การทำการประมงร่วมกันจะทำในลักษณะของการเอาปัจจัยการผลิตเช่น เรือ แรงงาน เครื่องมือทำการประมงมารวมกัน เมื่อจับสัตว์น้ำมาได้ก็จะแบ่งสัตว์น้ำตามสัดส่วนที่ตกลงกัน แต่จะไม่มีแบ่งให้เป็นเงินโดยตรง นอกเสียจากมีการตกลงกันว่าให้นำสัตว์น้ำที่จับได้ไปจำหน่าย แล้วจึงทำการแบ่งรายได้จากการขายสัตว์น้ำตามสัดส่วนที่ตกลงกันได้

จำนวนครัวเรือนประมงที่ทำการประมงทะเลอย่างเดียวมีอยู่ทั้งสิ้น 42,293 ครัวเรือน ในจำนวนนี้ร้อยละ 97.3 หรือ 41,166 8 ครัวเรือนดำเนินงานเป็นของตนเอง และเมื่อพิจารณาตัวเลขรวมทั้งหมดซึ่งรวมเอาครัวเรือนที่ทำทั้งการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำไว้ด้วยแล้ว ก็จะไม่มีความแตกต่างกัน โดยจากจำนวนครัวเรือนประมงทะเลทั้งหมดที่มีอยู่ 44,867 ครัวเรือนนั้น เป็นครัวเรือนที่ดำเนินงานเป็นของตนเองอยู่ถึงร้อยละ 97.3 เช่นเดียวกัน ส่วนที่เหลือนั้นจะเป็นการทำการประมงร่วมกันกับชาวประมงคนอื่นๆ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า ชาวประมงขนาดเล็กเป็นนายของตนเอง การที่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างไรนั้น ตัวชาวประมงขนาดเล็กจะเป็นผู้ตัดสินใจ

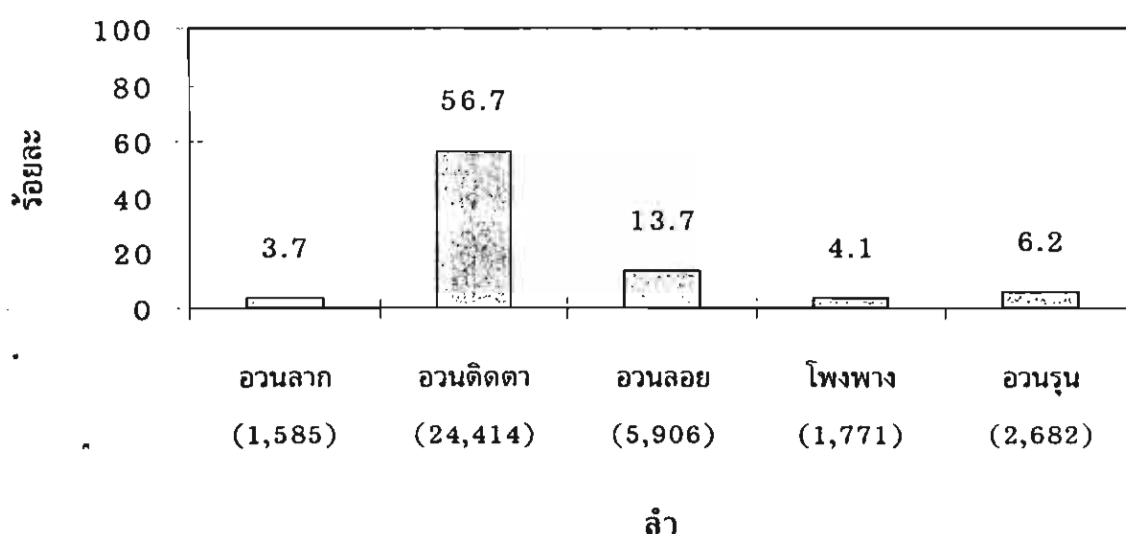
3.2 เรือประมง

อุปกรณ์ที่สำคัญสำหรับการทำการประมงคือเรือประมง จากการให้คำนิยามของการประมงขนาดเล็กในบทที่ 1 นั้น ชาวประมงขนาดเล็กจะทำการประมงโดยไม่ใช้เรือ ใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์ ใช้เรือหางยาว และเรือที่มีเครื่องยนต์ในเรือซึ่งมีขนาดต่ำกว่า 5 ตันกรอส จากจำนวนครัวเรือนประมงขนาดเล็กทั้งหมด 42,293 ครัวเรือน มีการทำการประมงโดยไม่ใช้เรือร้อยละ 6.9 ใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์ร้อยละ 5.9 ใช้เรือหางยาวร้อยละ 78.9 และที่เหลืออีกร้อยละ 8.3 ใช้เรือที่มีเครื่องยนต์กลางลำ การที่ชาวประมงขนาดเล็กนิยมใช้เรือหางยาวเนื่องจากราคาไม่แพง สิ้นเปลืองน้ำมันน้อย ดูแลรักษาง่าย และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า เรือหางยาวจึงเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับชาวประมงขนาดเล็ก

สำหรับจำนวนเรือประมงที่ชาวประมงขนาดเล็กใช้มีทั้งสิ้น 43,092 ลำ โดยร้อยละ 84.5 ของจำนวนเรือทั้งหมดเป็นเรือหางยาว และอีกร้อยละ 8.9 และ 6.6 เป็นเรือมีเครื่องยนต์กลางลำและเรือไม่มีเครื่องยนต์ตามลำดับ ลักษณะการเป็นเจ้าของเรือประมงนั้น ครัวเรือนประมงขนาดเล็กเกือบทั้งหมดคือร้อยละ 98.0 มีเรือเป็นของตนเอง เป็นเจ้าของร่วมกับผู้อื่นร้อยละ 1.2 และที่เหลืออีกเพียงร้อยละ 0.8 ต้องเช่าเรือจากผู้อื่นสำหรับการทำการประมง และเมื่อพิจารณาอายุของเรือที่ชาวประมงขนาดเล็กใช้อยู่พบว่า ร้อยละ 51.5 ของเรือทั้งหมดมีอายุระหว่าง 1-5 ปี และร้อยละ 32.3 มีอายุระหว่าง 6-10 ปี ที่เหลือจะมีอายุเกินกว่า 10 ปีร้อยละ 6.0 และเป็นเรือที่ค่อนข้างใหม่คือมีอายุไม่ถึง 1 ปี ร้อยละ 1.1 จากตัวเลขนี้สามารถกล่าวได้ว่าชาวประมงขนาดเล็กยังคงจะทำการประมงต่อไปในอนาคต เนื่องจากมีการต่อเรือประมงใหม่มาตลอด กรมประมงได้กำหนดอายุเฉลี่ยของเรือประมงของชาวประมงขนาดเล็กไว้ประมาณ 10 ปี

เมื่อจำแนกจำนวนเรือตามประเภทของเรือและชนิดของเครื่องมือทำการประมงแล้ว พบว่าเรือประมงที่ไม่มีเครื่องยนต์จะใช้ร่วมกับเครื่องมือที่ใช้ทำการประมงในบริเวณใกล้ชายฝั่ง เช่น อวน ล้อมลูกหมา อวนลากทับคลั่ง จันปู ขอบปู แร้วปู สวิงซ้อนเคย ขอบยกปลา แห เบ็ด อวนคิตตา ลอบ เป็นต้น เรือหางยาว จะใช้ทำการประมงด้วยเครื่องมือทำการประมงหลายชนิด เช่น อวนลากคานถ่าง อวนล้อมจับปลากระตัก อวนล้อมลูกหมา อวนทับคลั่ง คราดหอย อวนซ้อนและอวนครอบประเภทต่างๆ อวนคิตตา ลอบ โพงพาง อวนรุนเป็นต้น สำหรับเรือมีเครื่องยนต์กลางลำ จะใช้กับเครื่องมือทำการประมงเกือบทุกประเภท แต่ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องมือทำการประมงในกลุ่มของอวนลาก อวนล้อมจับ ลอบปลาหมึก และอวนคิตตา และเมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าเครื่องมือทำการประมงที่ชาวประมงขนาดเล็กนิยมใช้มากที่สุดคืออวนคิตตา ซึ่งมีเรือประมงที่ใช้เครื่องมือประเภนี้มากถึง 34,414 ลำหรือร้อยละ 56.7 ของจำนวนเรือของชาวประมงขนาดเล็กทั้งหมด โดยเป็นอวนลอบอยู่ถึง

ร้อยละ 22.0 หรือเกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนเรือประมงที่ใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทอวนติดตา ทั้งนี้เนื่องจากกุ้งเป็นสัตว์น้ำที่มีราคาแพงที่สุด และจะมีอยู่ชุกชุมในบริเวณชายฝั่ง ชาวประมงจึงนิยมใช้เครื่องมือประมงประเภทนี้มากที่สุด เรือประมงที่ใช้เครื่องมือทำการประมงอวนจมปูมีมากเป็นอันดับสองซึ่งมีอยู่ 6,753 ลำหรือร้อยละ 15.7 อันดับสามได้แก่อวนรุนที่มีอยู่ 2,682 ลำหรือร้อยละ 6.2 ส่วนโพงพานั้นมีเรือที่ใช้อยู่ถึง 1,771 ลำหรือร้อยละ 4.1 จะเห็นได้ว่า เครื่องมือทำการประมงที่มีการทำลายทรัพยากรสูงก็ยังเป็นที่นิยมใช้โดยชาวประมงขนาดเล็กอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งชาวประมงขนาดเล็กกลุ่มที่ใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทนี้มักจะมีข้อขัดแย้งกับชาวประมงขนาดเล็กกลุ่มที่ใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทอื่นๆ อยู่เสมอ ในบางชุมชนก็สามารถทำความตกลงเพื่อหลีกเลี่ยงการขัดแย้งระหว่างกันได้ โดยอาจจะแบ่งเขตสำหรับการทำการประมงระหว่างกัน หรือมีการชักจูงให้ชาวประมงขนาดเล็กที่ใช้เครื่องมือทำการประมงอวนรุนและโพงพานเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทอื่น แต่ชุมชนที่สามารถทำได้เช่นนี้มีจำนวนค่อนข้างน้อย

ภาพที่ 3.1 จำนวนเรือประมงจำแนกตามกลุ่มของเครื่องมือทำการประมง

3.3 เครื่องมือทำการประมง

เครื่องมือทำการประมงที่ชาวประมงขนาดเล็กใช้อยู่ นั้น เป็นเครื่องมือที่มีขนาดเล็กและมีประสิทธิภาพในการจับค่อนข้างต่ำ อีกทั้งมีราคาไม่สูงนัก เครื่องมือทำการประมงเหล่านี้ได้แก่ จันทู ขอบปู แร้วปู อวนติดตาและลอบประเภต่างๆ และมีชาวประมงขนาดเล็กจำนวนหนึ่งทำการประมงด้วยเครื่องมือทำการประมงที่มีประสิทธิภาพในการจับสูง เช่น อวนลากคานถ่าง(986 ครั้วเรือน) อวนลากแผ่นตะเฒ (504 ครั้วเรือน) อวนรุน (2,560 ครั้วเรือน) ซึ่งเครื่องมือทำการประมงเหล่านี้ได้เป็นเครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรประมงชายฝั่งเป็นอย่างมาก เครื่องมือทำการประมงที่ชาว

ประมงขนาดเล็กนิยมใช้โดยทั่วไป ได้แก่ อวนลอยกุ้ง (9,318 คร่าวเรือน) อวนจมปู (6,601 คร่าวเรือน) เบ็ด (2,466 คร่าวเรือน) อวนลอยปลากระบอก (1,985 คร่าวเรือน) ลอบปู (1,591 คร่าวเรือน) และลอบหมึก (1,563 คร่าวเรือน) ซึ่งตัวเลขนี้จะสอดคล้องกับจำนวนเรือที่ใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทต่าง ๆ

3.4 ชาวประมง

ชาวประมงนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการลงแรงทำการประมง ซึ่งในหนึ่งหน่วยการลงแรงทำการประมงนั้น จะประกอบด้วยเรือประมง เครื่องมือทำการประมง และชาวประมง หากขาดชาวประมงไปแล้วการทำการประมงจะไม่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าจะมีเรือและเครื่องมือทำการประมงอยู่ก็ตาม ชาวประมงนั้นเป็นทั้งผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพและเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ในการจัดการประมงยุคแรกๆ นั้น จะคำนึงถึงตัวทรัพยากรประมงเป็นสำคัญ มิได้ให้ความสนใจต่อตัวชาวประมงแต่อย่างใด มาตรการในการจัดการประมงจึงยึดเหตุผลทางชีววิทยาประมงเป็นสำคัญ ผลที่เกิดขึ้นก็คือความล้มเหลวในการจัดการประมง ในปัจจุบันได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแล้วว่า การจัดการประมงก็คือการจัดการชาวประมงให้ทำการประมงอยู่ในระดับที่เหมาะสม ชาวประมงจึงเป็นปัจจัยหลักในการพิจารณากำหนดมาตรการในการจัดการประมง ดังนั้น ทุกประเทศจึงต้องมีความรู้ ความเข้าใจในตัวชาวประมงของประเทศเป็นอย่างดี จึงจะสามารถกำหนดแนวทางในการจัดการประมงที่มีประสิทธิภาพออกมาได้

จำนวนชาวประมงขนาดเล็ก

ประเทศไทยได้มีการหาข้อมูลเกี่ยวกับชาวประมงโดยใช้วิธีการทำสำมะโนประมงทะเล ซึ่งได้มีการทำมาแล้วสามครั้ง โดยครั้งแรกได้ทำเมื่อ พ.ศ. 2510 และครั้งสุดท้ายได้ทำเมื่อ พ.ศ. 2538 จากการทำสำมะโนประมงทะเลครั้งล่าสุดนี้พบว่า มีจำนวนชาวประมงขนาดเล็กทั้งสิ้น 63,569 คน โดยเป็นผู้ชาย 53,342 คน และเป็นผู้หญิง 10,227 คน โดยชาวประมงขนาดเล็กส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตประมง 4 และเขตประมง 5

อายุของชาวประมงขนาดเล็ก

อายุของชาวประมงจะเป็นดัชนีที่ชี้ให้ทราบว่า อาชีพจับสัตว์น้ำยังเป็นที่สนใจของคนรุ่นใหม่หรือไม่ หากจำนวนชาวประมงส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มที่มีอายุน้อย ก็แสดงว่าการจับสัตว์น้ำมิได้เป็นอาชีพที่น่าสนใจ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอาชีพที่ไม่มีอนาคต คนรุ่นใหม่จึงไม่สนใจที่จะเข้ามาสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ ในทางตรงกันข้าม หากชาวประมงส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในกลุ่มที่มีอายุน้อย ก็หมายความว่าอาชีพจับสัตว์น้ำยังเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวประมงได้เป็นอย่างดี

ใน พ.ศ. 2538 ร้อยละ 14.6 ของจำนวนชาวประมงขนาดเล็กทั้งหมดมีอายุระหว่าง 35-39 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด (ไม่นับกลุ่มอายุ 40-49 ปี ที่มีอยู่ร้อยละ 21.3) รองลงมาได้แก่กลุ่มอายุ 30-34 ปี โดยมีจำนวนอยู่ร้อยละ 14.5 และเมื่อพิจารณาในกลุ่มอายุ 13-24 ปีพบว่ามียุทธะ 18.4 ของจำนวนชาวประมงขนาดเล็กทั้งหมด และในกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปมียุทธะ 18.0 จะเห็นได้ว่าจำนวนของชาวประมงขนาดเล็กส่วนใหญ่คือร้อยละ 63.4 อยู่ในกลุ่มอายุ 25-49 ปี ซึ่งชาวประมงขนาดเล็กกลุ่มนี้จะยังคงทำการประมงไปอีกอย่างน้อย 10 ปี และหากรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาของการประมงชายฝั่งให้ลุล่วงลงไปได้แล้ว จะมีชาวประมงขนาดเล็กจำนวนหลายหมื่นคนต้องประสบกับความยากลำบาก

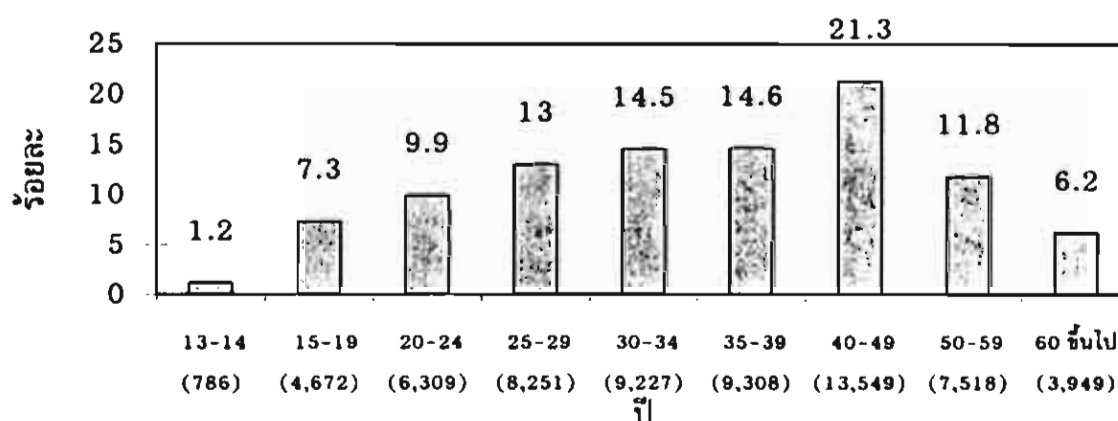
ชาวประมงขนาดเล็กใน พ.ศ. 2538 ที่เป็นเพศชายมีจำนวนทั้งสิ้น 53,342 คน การกระจายของกลุ่มอายุก็เป็นเช่นเดียวกันกับภาพรวมทั้งหมด คือกว่าร้อยละ 60 จะอยู่ในกลุ่มอายุ 25-49 ปี และมีชาวประมงขนาดเล็กที่เป็นชายและมีอายุน้อยกว่า 25 ปีร้อยละ 19.6 และที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปมียุทธะ 18.5 ชาวประมงขนาดเล็กที่เป็นเพศหญิงมีอยู่ทั้งสิ้น 10,227 คน การกระจายของกลุ่มอายุก็อยู่ในรูปแบบเดียวกันกับของเพศชายและจำนวนรวมทั้งหมด

จากตัวเลขแสดงการกระจายกลุ่มอายุของชาวประมงขนาดเล็กนี้ จะเห็นว่าการกระจายตัวในลักษณะรูประฆังคว่ำ โดยชาวประมงขนาดเล็กจะเข้ามาทำการประมงตั้งแต่อายุน้อย และจะเริ่มออกจากการทำการประมงเมื่ออายุเกิน 60 ปีด้วยเหตุผลทางสุขภาพ การมีรูปแบบการกระจายตัวของกลุ่มอายุของชาวประมงขนาดเล็กเป็นแบบนี้ อาจตีความหมายได้สองประการคือ

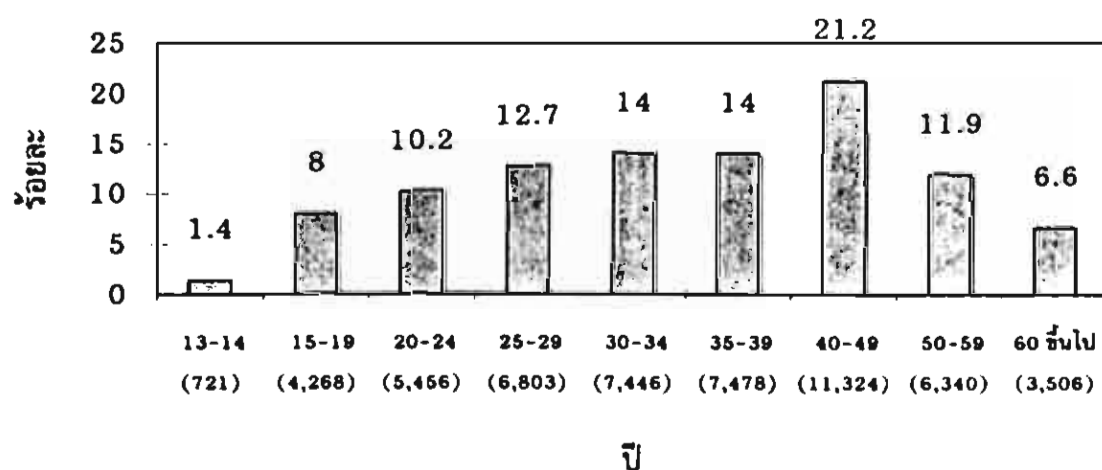
ประการแรก การที่มีจำนวนชาวประมงขนาดเล็กในกลุ่มอายุน้อยอยู่เพียงเล็กน้อยนั้น สะท้อนให้เห็นว่าอาชีพการประมงขนาดเล็กมิใช่อาชีพที่น่าสนใจสำหรับคนรุ่นใหม่ เพราะเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งกำลังเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ คนรุ่นใหม่มีการศึกษาที่ดีขึ้น อีกทั้งการพัฒนาของประเทศในภาคอุตสาหกรรมและบริการมีมากขึ้น ทำให้มีโอกาที่จะเลือกการทำงานมากขึ้น นอกจากนั้นแล้ว พ่อแม่ที่เป็นชาวประมงขนาดเล็กก็ไม่ต้องการให้บุตรทำการประมงหากเลือกได้ เพราะไม่มีความมั่นคงในรายได้และความปลอดภัยในการประกอบอาชีพจะมีน้อยกว่าอาชีพอื่นๆอีกหลายอาชีพ ดังนั้น คนรุ่นใหม่จึงมักจะเลือกทำงานอื่นมากกว่าการทำประมง

ประการที่สอง การที่มีชาวประมงขนาดเล็กส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไปนั้น แสดงว่าชาวประมงขนาดเล็กในปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะออกไปประกอบอาชีพอื่นได้ เพราะมีความรู้ความ

ชำนาญเฉพาะเรื่องการจับสัตว์น้ำเท่านั้น ถึงแม้สถานการณ์ของการประมงขนาดเล็กจะเป็นอย่างไร ชาวประมงขนาดเล็กกลุ่มนี้ก็จะยังคงทำการประมงต่อไป และเมื่อร่างกายทรุดโทรมจนออกไปทำการประมงไม่ได้จึงจะยุติการทำการประมง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะยุติการทำการประมงเมื่ออายุใกล้ 60 ปี ดังนั้น หากรัฐไม่ทำการแก้ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านให้ลุล่วงไป ชาวประมงขนาดเล็กจำนวนกว่า 50,000 คนจะต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต อันอาจนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่รุนแรงต่อไป

ภาพที่ 3.2 จำนวนชาวประมงขนาดเล็ก จำแนกตามกลุ่มอายุ

ภาพที่ 3.3 จำนวนชาวประมงขนาดเล็กที่เป็นชาย จำแนกตามกลุ่มอายุ